

CATEGORIILE CA INTENSIUNI

IONEL NARIȚA

În lucrarea sa, *Categoriile*, Aristotel clasifică expresiile limbajului după două criterii, unul sintactic, iar celălalt semantic. Din perspectivă sintactică, Stagiritul distinge între expresii „pe bază de legătură” și expresii „fără legătură”¹. Din exemplele pe care le dă, reiese că, potrivit lui Aristotel, expresiile pe bază de legătură sunt propozițiile, iar cele fără legătură sunt expresiile componente ale propozițiilor². Ultimele sunt clasificate după criteriul semantic în alte două clase. Din prima fac parte expresii precum „Socrate”, „Platon” etc., adică, expresii pe care astăzi le considerăm *nume* și al căror înțeles constă într-un *obiect*, iar cealaltă clasă este alcătuită din expresii pe care le numim *termeni* care au drept înțeles o *intensiune* sau un *sens*³.

Intensiunile, ca înțelesuri ale termenilor, sunt distribuite în zece *categorii*⁴. Dintre acestea, rolul principal aparține *substanțelor*. Prin substanță, Aristotel înțelege un sens care se aplică unui individ și numai aceluia, adică, substanțele sunt sensurile cele mai bogate posibile⁵. De exemplu, *un anumit om* sau *o anumită*

¹ „Dintre rostiri, unele se spun pe bază de legătură, altele fără legătură. Cele pe bază de legătură sunt, de pildă, omul aleargă, omul învinge; cele fără legătură: om, bou, aleargă, învinge.” (Aristotel, *Categorii*, Humanitas, București, 1994, p. 6). Unii autori consideră că următoarele sunt considerate echivalente de către Aristotel: cele necompuse; lucruri precum numele și verbele; ființează prin sine; predicate; figuri de predicare; categoriile. (Back A.T., *Aristotle's Theory of Predication*, Brill, Leiden, 2000, p. 135).

² Aristotel, *op. cit.*, p. 6.

³ *Idem*, p. 5.

⁴ *Idem*, p. 8. Unii cercetători înclină să considere categoriile extensiuni: „Pentru *Categorii* rămâne de menționat faptul că [...], aristotelismul afirmă aici că sunt și rămân zece clase de realitate”. (Noica C., „Pentru o interpretare a categoriilor lui Aristotel”, în Aristotel, *Categorii*, Humanitas, București, 1994, p. 68). Nu se poate spune despre categorii că sunt clase deoarece nu se supun algebrei claselor. De pildă, substanțele pot avea elemente contrarii, or elementele claselor nu pot fi contrarii decât în cazul în care acestea sunt intensiuni. Același autor încadrează *Categoriile* în sfera ontologiei și fenomenologiei (*idem*, p. 70). În acest mod nu se explică de ce se au în vedere expresii și parametrii acestora. De asemenea, o astfel de teză îl conduce pe cercetătorul amintit spre o perspectivă eronată asupra categoriilor, respectiv că toate au realitate, la fel cu substanțele: „Există și o realitate a cantității, și una a calității, și una a relației, și una a spațiului sau timpului, nu numai a substanței” (*idem*, p. 81). Pe de o parte, numai substanța este intensiune a unei realități, a individului, celelalte categorii rezultă prin analiza substanței, iar pe de alta, spațiul și timpul nu sunt categorii, ci locul și momentul deoarece nu întreg spațiul și timpul în totalitate aparțin substanțelor. De fapt, problematica tratatului *Categoriile* este semiotică.

⁵ Aristotel, *op. cit.*, p. 8..

viețuitoare sunt substanțe. Ele rezultă din *substanțele secunde*, cum sunt *om* sau *viețuitoare*, ca intensiuni pe care le regăsim la nivelul indivizilor⁶. De exemplu, dacă luăm în considerare un individ precum Socrate, acesta este un om în întregul său; el este, de asemenea, alb, dar *albul* singur nu este suficient pentru a determina un individ singular, ci numai în combinație cu alte intensiuni, în vreme ce, intensiunii *om* nu este nevoie să-i mai adăugăm nimic pentru a circumscrie un individual⁷.

Să remarcăm că expresiile pentru substanțe nu sunt nume, deoarece numele nu exprimă substanțe (pentru că numele nu exprimă o intensiune), ci obiecte sau lucruri. Aristotel nu exprimă substanța primă corespunzătoare substanței secunde *om* prin numele „Socrate”, ci printr-un termen, cum ar fi, „un anumit om”, atrăgând atenția că substanțele sunt sensuri, nu obiecte, chiar dacă un asemenea sens este atât de vast încât se potrivește doar lui Socrate⁸. Substanțele trebuie să existe, deoarece există indivizii. Odată ce admitem extensiuni precum obiectele sau individualii, este necesar să existe și intensiuni corespunzătoare, care să îi singularizeze și să îi deosebească între ei atât în actualitate, cât și în potențialitate, adică, trebuie să existe substanțe⁹.

Substanțele sunt, prin urmare, intensiuni ale numelor, reprezintă ansamblul sensurilor care determină un obiect sau un individ. Deoarece numai indivizii există, înseamnă că atributul existenței aparține substanțelor. De asemenea, atunci când cunoaștem, de fapt, analizăm substanțe. Pe de altă parte, substanța conține și condiția de unicitate deoarece se aplică, întotdeauna, unui singur individ. Modul în care înțelegea Aristotel substanțele se apropie de ceea ce se înțelege astăzi prin descripții definite¹⁰.

⁶ „Substanță, în chip principal, în primul rând și prin excelență este cea care nu se spune despre nici un subiect și nici nu este într-un subiect, ca de pildă un anumit om sau un cal anumit. În schimb substanțe secunde sunt numite speciile în care subzistă cele ce se numesc în prim rând substanțe, atât ele, cât și genurile acestor specii, cum subzistă, de pildă, un om anumit în specia de om, genul speciei fiind viețuitorul; așadar, acestea se numesc substanțe secunde, anume atât omul, cât și viețuitorul.” (*Idem*, p. 8-9). Aristotel stabilește o ierarhie a substanțelor pentru a surprinde două caracteristici, mai întâi pentru a arăta că dacă o intensiune este individualizantă (se aplică obiectelor) atunci și genurile sale au această caracteristică și, în al doilea rând, că între aceste intensiuni există o relație de incluziune dinspre gen spre specie. De aici nu rezultă nici o ambiguitate, așa cum consideră Kneale. (Kneale, W. & M., *Dezvoltarea logicii*, I, Dacia, Cluj-Napoca, 1978).

⁷ Aristotel, *op. cit.*, p. 9.

⁸ C. Noica, *op. cit.*, p. 94.

⁹ Noica greșește când consideră că individualizarea este posibilă și prin alte categorii decât substanța: „Există specii, genuri și, firește, exemplare individuale (...) în orice clasă de realitate... Geometria, pe care Aristotel o invocă adesea, n-ar fi posibilă în sensul lui dacă triunghiul acesta n-ar fi gândit ca făcând parte din specia triunghiurilor și din genul figurilor.” (*Idem*, p. 101-102). În sistemul lui Aristotel expresia „triunghiul acesta” nu are înțeles deoarece nu există nici un obiect triunghi. Ar însemna să-l confundăm pe Aristotel cu Platon.

¹⁰ „Cu privire la substanțele prime, este de netăgăduit și adevărat cum că semnifică ceva anumit, căci lucrul indicat este individual și unu la număr...” (Aristotel, *op. cit.*, p. 14).

Analizând substanțele, Aristotel distinge alte nouă categorii de intensiuni¹¹: *mărimea* (sau *cantitatea*), de pildă, „de doi coți lungime”, *calitatea*, cum ar fi „alb”, *relativul*, de exemplu, „dublu”, *momentul*, *locul*, *poziția*, cum este „culcat”, *posesiunea*, de exemplu, „înarmat”, *acțiunea și înrăurirea*, bunăoară, „a fi ars”¹². Orice substanță am lua în considerare, conține intensiuni din categoriile amintite, dar nu și invers, deoarece substanța, fiind cea mai bogată intensiune, nu poate fi conținută într-o altă intensiune¹³. De pildă, „un anumit om” trebuie să aibă o mărime determinată, să posede anumite calități, să se afle într-un anumit loc, să aibă o anumită poziție etc. în fiecare moment. De aceea, în cadrul expresiilor cu legătură, orice categorie poate fi enunțată cu privire la o substanță, dar substanța nu poate fi enunțată despre nici o altă categorie, ci numai despre un nume. De pildă, se poate spune „Socrate este acest om” dar nu „Alb este acest om” sau „Dublu este acest om” etc.¹⁴.

Categoriile sunt astfel definite de către Aristotel încât orice două intensiuni din categorii diferite nu sunt incompatibile între ele. În schimb, în interiorul aceleiași categorii pot fi întâlnite intensiuni incompatibile¹⁵. De exemplu, dacă luăm o poziție precum *culcat*, aceasta nu este în opoziție nici față de moment, nici față de calitate, nici față de o altă categorie. În schimb, în interiorul categoriei poziției întâlnim intensiuni opuse, cum ar fi *culcat* și *în picioare*. Desigur, rămâne deschisă problema dacă tabela categoriilor lui Aristotel are proprietățile de completitudine și disjuncție, respectiv, cele zece categorii ar trebui să includă toate intensiunile și să nu existe intensiuni care să aparțină la mai multe categorii.

Expresiile pe bază de legătură sau *propozițiile* sunt de două tipuri, unele leagă un nume cu un termen, având sintaxa „*a* este *f*”, unde „*a*” este un nume, „*f*” este termen iar celelalte leagă doi termeni, cu sintaxa „*kf* sunt *g*”, unde „*f*” și „*g*” sunt termeni, iar „*k*” este o expresie numită *cuantificator*. Cu alte cuvinte, trebuie să distingem între propoziții care au drept subiect un nume, sau *n-propoziții*, și propoziții care au drept subiect un termen, pe care le numim *t-propoziții*. De

¹¹ Noica, împreună cu alți autori, vede categoriile drept răspunsuri la întrebări precum: substanța – cine? care? ce?, cantitatea – cât de mare?, calitatea – ce fel? etc., intuind că acestea sunt rezultatul unei analize. (C. Noica, *op. cit.*, p. 87). Totuși, din modul în care Noica rezolvă problema nu rezultă despre analiza *cui* este vorba. Mai întâi, la întrebarea „cine?” nu se răspunde printr-o categorie, ci printr-un obiect, *a*; abia la întrebarea „ce este *a*?” am putea răspunde prin substanță. Celelalte întrebări trebuie formulate astfel: „cât de mare este *a*?”, „de care fel este *a*?” etc., altfel, eventualele răspunsuri rămân nedeterminate sau imposibile.

¹² Aristotel, *op. cit.*, p. 8.

¹³ „În plus, substanțele prime, prin faptul că stau la baza tuturor celorlalte și că toate celelalte se enunță despre ele sau sunt în ele, se și numesc, din această cauză, prin excelență substanțe.” (*Idem*, p. 10). Vezi și C. Evangeliou, *Aristotle's Categories and Porphyry*, E.J. Brill, Leiden 1988, p. 60.

¹⁴ Aristotel, *op. cit.*, p. 12.

¹⁵ Aristotel consideră, totuși, că substanțele nu sunt opuse între ele. Cu toate acestea, admite că substanțele pot conține intensiuni contrare. Chiar dacă substanțele simultane nu sunt contrare, pot fi contrare substanțe la momente diferite. (Kneale, W. & M., *Dezvoltarea logicii*, I, Dacia, Cluj-Napoca, p. 41).

exemplu, „Socrate este om” este o n-propoziție, pe când „Toți oamenii sunt muritori” este t-propoziție.

Propozițiile, ca expresii de legătură, sunt singurele care au valori de adevăr, fiind *adevărate* sau *false*¹⁶. Propoziția are două forme opuse, *afirmația* și *negația*, astfel încât, atunci când una este adevărată, cealaltă este falsă¹⁷. O asemenea relație, de *contradicție*, are loc numai între afirmație și negație. În cazul expresiilor sau *rostirilor* fără legătură, contradicția nu este posibilă, chiar dacă între ele au loc relații de opoziție, deoarece asemenea expresii nu au valori de adevăr. Totuși, dacă expresii opuse fără legătură sunt legate de același nume, atunci se obțin propoziții opuse. De pildă, dacă *f* și *g* sunt termeni opuși, atunci propozițiile „*a* este *f*” și „*a* este *g*” sunt, la rândul lor, opuse, deși ambele sunt afirmații. Cu toate acestea, cercetând valorile de adevăr pentru propozițiile de acest tip, reiese că ele nu sunt contradictorii, ci doar contrare.

De pildă, *sănătos* și *bolnav* sunt calități opuse. Propozițiile „Socrate este sănătos” și „Socrate este bolnav” nu pot fi adevărate în același context dar, potrivit lui Aristotel, pot fi ambele false, atunci când *Socrate nu există*:

„Totuși, s-ar părea că se întâmplă prin excelență așa ceva în cazul acelor contrarii spuse pe bază de legătură; de pildă, faptul că Socrate este sănătos este contrar faptului că Socrate este bolnav. Însă nici în cazul acestora nu e necesar ca întotdeauna unul să fie adevărat, celălalt fals, căci, dacă Socrate există, atunci, e drept, unul va fi adevărat, celălalt fals, însă, dacă Socrate nu există, amândouă sunt false: într-adevăr, nici faptul că Socrate este bolnav nici cel că Socrate e sănătos nu e adevărat.”¹⁸

Modul în care Aristotel concepe valoarea de adevăr a propozițiilor $p =$ „Socrate este bolnav” și $q =$ „Socrate este sănătos” este redat prin următorul tabel:

Tabel 1

Adevăr și existență

	Socrate există		Socrate nu există
Socrate este bolnav	adevărat	fals	fals
Socrate este sănătos	fals	adevărat	fals

Constatăm că p și q nu pot fi adevărate împreună, în schimb, cele două propoziții pot fi false împreună, respectiv, se află în raport de contrarietate, nu de contradicție. Pe de altă parte, dacă avem în vedere perechea afirmație – negație, relația dintre ele este contradicția, indiferent dacă referința lor există sau nu. De exemplu, propozițiile „Socrate este bolnav” și „Socrate nu este bolnav” nu pot avea aceeași valoare de adevăr:

¹⁶ Aristotel, *op. cit.*, p. 51.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ *Idem.*, p. 52.

„În schimb, în cazul afirmației și al negației, întotdeauna, fie că el există, fie că nu există, una va fi falsă, cealaltă adevărată. Căci pentru faptul că Socrate e bolnav și faptul că Socrate nu e bolnav, în cazul că el există, este evident că unul dintre ele este adevărat sau fals, iar dacă el nu există, de asemenea: într-adevăr, faptul de a fi bolnav este fals dacă el nu există, dar că el nu e bolnav e adevărat.”¹⁹

Valorile de adevăr ale afirmației și negației sunt surprinse prin următorul tabel:

Tabel 2

Adevăr și afirmație

	Socrate există		Socrate nu există
Socrate este bolnav	adevărat	fals	fals
Socrate nu este bolnav	fals	adevărat	adevărat

Prin urmare, propozițiile p și $\sim p$ au, în orice situație, valori de adevăr opuse, fiind contradictorii. Făcând ca valoarea de adevăr a unei propoziții să depindă de faptul dacă propoziția respectivă are referința vidă sau nu, Aristotel anticipează paradoxul propozițiilor cu referință inexistentă, care va genera numeroase controverse. Desigur, el urmărește, în acest fel, să susțină teza că afirmația și negația sunt contradictorii, adică, au valori de adevăr diferite, indiferent ce s-ar întâmpla, chiar dacă propoziția respectivă nu are referință. În acest fel, Aristotel rezolvă și problema corectitudinii unor silogisme, cum sunt cele din modul *Darapti*. De pildă, un silogism de forma:

$$\begin{array}{l} \text{MaP} \\ \text{MaS} \\ *SiP \end{array} \quad (1)$$

este corect numai dacă M este un termen nevid. Silogismul: „Toți pegașii sunt cai; Toți pegașii sunt înaripați/Unii cai sunt înaripați” nu este corect deoarece, în ciuda adevărului premiselor, concluzia este falsă. Incorectitudinea silogismului respectiv poate fi pusă pe seama faptului că mediul este vid. Dacă aplicăm teza lui Aristotel că propozițiile cu referință vidă sunt false, rezultă că silogismul amintit nu mai este un contraexemplu la validitatea modului *Darapti* deoarece atât majora, cât și minora sunt false, prin urmare, falsitatea concluziei nu generează paradox.

Dar, teza lui Aristotel că toate afirmațiile cu referință vidă sunt false nu poate fi susținută. Afirmația și negația sunt relative putând fi lesne transformate una în cealaltă. De pildă, negația „ a nu este f ” este echivalentă cu afirmația „ a este non- f ”, unde „non- f ” este negativul termenului f . Deși Aristotel nu utilizează termeni negativi, nu există nici un motiv pentru excluderea lor, ba chiar, ei pot fi, prin

¹⁹ *Idem*, p. 52–53.

definiție, substituiți prin termeni pozitivi. În exemplul de mai sus, dacă definim „ $g =_{df} \text{non-}f$ ”, atunci afirmația corespunzătoare nu mai conține termeni negativi: „ a este g ”.

Pe de altă parte, exemplul dat de Aristotel nu este adecvat. Stagiritul apelează la n-propoziții cu sintaxa „ a este f ”, unde „ a ” este un nume, având drept extensiune un obiect. Prin propoziția „Socrate nu există” înțelegem, astfel, că individul numit „Socrate” nu există. Dar, dacă acest individ nu există, el nu poate fi numit, prin urmare, expresia „Socrate”, în acest caz, nu mai este un nume, ci un termen. Prin urmare, în cazul în care Socrate nu există, propozițiile „Socrate este bolnav” și „Socrate este sănătos” nu mai sunt n-propoziții, respectiv, ele nu mai au sintaxa „ a este f ” ci sintaxa „ ks sunt f ”, unde „ s ” și „ f ” sunt termeni. Dacă Socrate nu există, nu mai avem de-a face cu aceleași propoziții, ci cu altele, care au o altă sintaxă. În acest caz, nu mai putem spune că aceeași n-propoziție „Socrate este bolnav” care era adevărată în cazul existenței lui Socrate, ar fi falsă dacă Socrate nu ar exista ci, de această dată, am avea de-a face cu o t-propoziție, cu o valoare de adevăr proprie. În acest mod, nu se susține teza că p și q ar fi contrare, așa cum consideră Aristotel.

O altă dificultate este că non-existența nu este posibilă în cazul numelor, ci numai în cazul termenilor. O propoziție de non existență „ x nu există” este falsă în cazul în care „ x ” este un nume și poate fi adevărată doar dacă subiectul este termen. Din exemplele date de Aristotel, rezultă că un obiect nu există dacă nu satisface nici un predicat. Pentru Aristotel, faptul că Socrate nu există este totuna cu aceea că orice propoziție „Socrate este f ” este falsă; am văzut că atât „Socrate este bolnav” cât și „Socrate este sănătos” sunt considerate false în cazul în care Socrate este inexistent. De asemenea, orice propoziție în care se neagă un predicat despre un obiect inexistent, este adevărată. Aristotel dă ca exemplu „Socrate nu este bolnav” care, în cazul în care Socrate nu există, este adevărată în orice situație.

Prin urmare, analiza întreprinsă de Aristotel existenței obiectelor duce la următorul rezultat: a nu există dacă și numai dacă, pentru orice termen „ f ”, are loc $\sim fa$. Dacă folosim limbajul predicatelor, acest rezultat poate fi exprimat astfel:

$$\text{„}a \text{ nu există”} = (F)\sim Fa \quad (2)$$

Din această relație rezultă imediat *criteriul existenței* obiectelor: un obiect există dacă există cel puțin un predicat pe care îl satisface:

$$\begin{aligned} \text{„}a \text{ există”} &= \sim(F)\sim Fa \\ \text{„}a \text{ există”} &= (F)Fa \end{aligned} \quad (3)$$

Dar, dacă se admite criteriul de existență a lui Aristotel, se ajunge la contradicție. Dacă folosim definiția cuantificatorului universal în (2), se obține:

$$\text{„}a \text{ nu există”} = \sim f_1 a \ \& \ \sim f_2 a \ \& \ \sim f_3 a \ \& \ \dots, \text{ unde „}f_i\text{” sunt toți termenii posibili.} \quad (4)$$

În logica predicatelor, dacă „ Pa ” este o expresie care conține constanta „ a ”, atunci are loc:

$$Pa \vdash (\exists x)Px \quad (5)$$

Utilizând această relație în expresia de mai sus, se ajunge la:

„ a nu există” = $(\exists x)(\sim f_1x \ \& \ \sim f_2x \ \& \ \sim f_3x \ \& \ \dots)$, respectiv:

„ a nu există” = $(\exists x)((x)\sim Fx)$, de unde, ținând seama de criteriul amintit al existenței: (6)

„ a nu există” = „Există un x care nu există”, ceea ce este contradictoriu.

Prin urmare, din ipoteza că obiectul a nu există se ajunge la concluzia inacceptabilă că trebuie să existe obiecte care nu există, astfel încât, ipoteza amintită, că a este un obiect care nu există trebuie respinsă și trebuie acceptat, în ciuda lui Aristotel, că *obiectele nu pot fi inexistente*. În acest fel, nu se poate ca Socrate să nu existe, așa cum presupune Aristotel, doar dacă Socrate nu este obiect, când „Socrate” nu este nume, iar propozițiile amintite nu mai sunt n-propoziții, ci t-propoziții, cu o altă sintaxă.

Dar, chiar în interiorul teoriei categoriilor, o propoziție precum „Socrate nu există” este falsă odată ce „Socrate” este un nume. Am văzut că indivizilor le corespund, ca intensiuni, substanțe. Prin urmare, dacă „Socrate” este nume, acestei expresii îi corespunde o substanță. Atributul existenței este conținut de fiecare substanță, prin consecință, trebuie să fie conținut și de substanța corespunzătoare lui Socrate. Dacă Socrate este un individ, el nu poate să nu existe²⁰.

Întrebarea privind existența și nonexistența are sens doar dacă o punem relativ la termeni. În vreme ce un nume are rolul de a surprinde sau a exprima un obiect, termenii sunt utilizați pentru a circumscrie intensiuni sau sensuri. De exemplu, „Socrate” are drept extensiune individul numit astfel indiferent ce s-ar întâmpla cu acesta de-a lungul timpului, pe când un termen precum „pătrat” are intensiunea constantă, fiind *rombul cu unghiurile egale sau dreptunghiul cu laturile egale* etc.

Extensiunea termenilor este alcătuită din obiectele care satisfac intensiunea acestora la un moment dat. Ansamblul acestor obiecte se numește *clasă*. Extensiunea unui termen este variabilă, cu unele excepții²¹. De exemplu, clasa

²⁰ „... termenul a fi revine tuturor categoriilor, dar nu în aceeași măsură – căci el îi revine în primul rând substanței, iar celorlalte categorii în chip derivat...” (Aristotel, *Metafizica*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1965, p. 225). Înțelegem de aici, pe de o parte, că existența este proprie substanței; nu se poate ca o substanță să nu existe. Pe de altă parte, un termen dintr-o altă categorie are clasa nevidă numai în chip derivat, respectiv, dacă intensiunea celui termen aparține unei substanțe. Dacă există o substanță S astfel încât „ f ” este un termen și intensiunea f este inclusă în substanța S atunci „ f există”.

²¹ Există termeni universali sau termeni nuli în orice împrejurare, a căror extensiune nu se schimbă. De exemplu, extensiunea unor termeni precum „om sau non-om”, „cerc pătrat” etc. rămâne constantă în timp. De asemenea, extensiunea descripțiilor care sunt termeni care conțin determinări temporale este constantă. În vreme ce extensiunea unui termen precum „președintele României” este variabilă, termenul „președintele României din anul 2010” are aceeași extensiune în orice moment.

termenului „pătrat” nu este veșnic aceeași ci, la diferite momente, unele obiecte devin pătrate pe când altele încetează să fie pătrate. De aceea, orice teorie a claselor trebuie să aibă în vedere caracterul lor variabil. Nu se poate admite că prin clasa unui termen trebuie să înțelegem ansamblul obiectelor care au satisfăcut intensiunea termenului de-a lungul timpului deoarece, în acest caz, la un moment dat, ar aparține clasei termenului respectiv obiecte care nu corespund intensiunii, contrar definiției.

După criteriul intensiunii și extensiunii, deosebim următoarele expresii: *numele*, care au extensiunea constantă, alcătuită dintr-un singur obiect și intensiunea variabilă și *termenii* care au intensiunea constantă și extensiunea variabilă. Pentru a fixa o extensiune cu mai multe elemente putem fie să apelăm la o conjuncție de nume, când putem circumscrie o extensiune cu un număr finit de obiecte, sau la *descripții*, care sunt termeni care au atât intensiunea, cât și extensiunea constante. De pildă, în vreme ce termenul „cosmonaut” și-a schimbat extensiunea în timp, termenul „cosmonaut din anul 2000” are extensiunea constantă. Descripțiile *definite* au extensiunea alcătuită dintr-o clasă elementară.

Atunci când facem presupunerea cu privire la un termen că nu există, presupunem, de fapt, că extensiunea sa este vidă. Propoziția „*f* nu există” are înțelesul „clasa termenului *f* este vidă”, iar prin propoziția „*f* există” înțelegem „clasa termenului *f* nu este vidă” sau „cel puțin un obiect este element al clasei termenului *f*”. Prin urmare, propozițiile de existență au sintaxa:

$$\begin{aligned} \text{"}f \text{ există"} &= (x)fx \\ \text{"}f \text{ nu există"} &= (x)\sim fx \end{aligned} \quad (7)$$

Propozițiile de existență se supun inducției, respectiv, în cazul lor, se poate infera de la particular sau singular la universal. De pildă, raționamentele de forma următoare sunt corecte:

$$\begin{aligned} a \text{ este } f. \\ *Toci f \text{ există.} \end{aligned} \quad (8)$$

Prin urmare, este suficient să stabilim că măcar un obiect satisface intensiunea unui termen pentru a trage concluzia că există orice obiect care satisface intensiunea acelui termen. Bunăoară, dacă am stabilit că Socrate este om, rezultă că toți oamenii există. Sau există toți *f* sau nu există nici un *f*. Expresiile cuantificate particular, de forma „Unii *f* există” sau „Unii *f* nu există” nu sunt corecte sintactic deoarece ar presupune că există elemente ale clasei termenului *f* care nu există, ceea ce este absurd, sau că o clasă ar putea fi doar parțial vidă. Cuantificatorul universal are menirea de a pune în evidență că existența este o caracteristică globală a elementelor unei clase: ori există toate, ori nu există nici unul. De aceea, negația propoziției „Toți *f* există” este „Nici un *f* nu există”. Din (8), prin transpoziție, rezultă:

Nici un f nu există. (9)
 $*a$ nu este f .

Datorită faptului că existența rezultă în urma analizei substanțelor, prin propoziția „ f există” înțelegem că f este componentă a unei substanțe. De pildă, prin propoziția „Există pătrate”, înțelegem că intensiunea *pătrat* rezultă prin analiza unor substanțe, că intră în componența acelor substanțe. Intensiunile cărora le corespunde o extensiune vidă nu sunt componente ale nici unei substanțe. Acest fapt poate apare fie ca urmare a compunerii unor intensiuni incompatibile între ele, cum este *cerc pătrat*, fie prin evoluția în timp a substanțelor. Aristotel observa că substanțele conțin intensiuni contrare, ceea ce înseamnă că acestea sunt dinamice, se schimbă în timp, deoarece, la un moment dat, nu se poate ca în aceeași substanță să existe componente contrare; înseamnă că substanța are elemente contrare la momente diferite²². Prin urmare, s-ar putea ca, la un moment dat, o intensiune să nu apară în nici o substanță. De exemplu, intensiunea *cosmonaut* nu aparține nici unei substanțe din secolul XIX, de aceea, în acel timp, propoziția: „Nu există cosmonauți” era adevărată, pe când astăzi, în secolul XXI, această propoziție este falsă deoarece intensiunea respectivă este prezentă în analiza unor substanțe.

Pentru n-propoziții nu se pune problema valorii de adevăr în cazul în care referința este vidă deoarece au întotdeauna referință. Propoziția „Socrate este bolnav”, în cazul în care „Socrate” este nume, are referință orice s-ar întâmpla deoarece negația unei n-propoziții are aceeași referință cu afirmația ori, la un moment dat, are loc sau negația, sau afirmația, astfel încât o n-propoziție nu își schimbă referința. În schimb, în cazul t-propozițiilor, negația nu are aceeași referință cu afirmația. De pildă, propoziția „Toți f sunt g ” se referă la întreaga clasă a termenului f , pe când negația acesteia, „Unii f nu sunt g ”, se referă la cel mult o parte a acestei clase. Cu alte cuvinte, în cazul t-propozițiilor, valoarea de adevăr depinde de referință sau de extensiunea subiectului.

Criteriul de adevăr al unei t-propoziții care are referință este extensional, fiind dat de relația dintre extensiunile termenilor componenți. De exemplu, pentru ca o propoziție universal-afirmativă, $A =$ „Toți f sunt g ”, să fie adevărată, este suficient ca extensiunea subiectului să fie parte a extensiunii termenului predicativ și reciproc. Prin urmare, dacă există f , atunci $A = \text{ext}(f) \subset \text{ext}(g)$.

În cazul în care o t-propoziție nu are referință, atunci criteriul extensional nu mai funcționează. Să presupunem că extensiunea termenului f dintr-o universal-afirmativă este vidă. În acest caz, oricare ar fi g , potrivit criteriului extensional, „Toți f sunt g ” ar trebui să fie adevărată, deoarece clasa vidă este conținută în orice altă clasă. Ajungem la o soluție opusă lui Aristotel, care susținea, după cum am văzut, că asemenea propoziții sunt false.

²² „În schimb substanța, una și aceeași fiind la număr, este cu adevărat primitoare de contrarii, precum un om anumit, unu și același fiind, devine când alb, când negru și când cald, când rece, când rău, când bun.” (Aristotel, *op. cit.*, p. 16).

Teza că orice propoziție universal-afirmativă fără referință este adevărată nu poate fi acceptată din mai multe motive:

1) Negativa-universală corespunzătoare (cu aceeași termeni) ar fi, la rândul ei, adevărată, împotriva relației de contrarietate dintre propozițiile A și E . Fiind inclusă în orice clasă, clasa vidă este inclusă atât în clasa termenului g , cât și în complementara acesteia, prin urmare, propoziția „Toți f sunt $\sim g$ ” ar fi, la rândul ei, adevărată. Dar, Toți f sunt $\sim g$ = Nici un f nu este g , prin urmare, propoziții contrare ar fi adevărate împreună.

2) Nu s-ar face distincția între propoziții cu înțeles opus. De pildă, nu se poate susține că atât propoziția „Toți pegasii sunt cai” cât și propoziția „Toți pegasii sunt câini” sunt ambele adevărate, atâta vreme cât, prin pegasii înțelegem cai înaripați. În cazul referinței vide, criteriul extensional trebuie înlocuit printr-un alt criteriu, care să distingă între propoziții precum cele de mai sus.

Criteriul valorii de adevăr pentru t-propozițiile cu referință vidă trebuie să fie intensional. Motivul pentru care propozițiile din exemplul de mai sus nu au aceeași valoare de adevăr, deși ambele au referința vidă, este că, în cazul celei dintâi, valoarea adevărat se datorează unor convenții și operații lingvistice. Prin „pegas” se înțelege un „cal înaripat”, respectiv, termenul „pegas” este obținut prin compunerea a doi termeni „cal” și „înaripat” iar intensiunea termenului compus conține intensiunile compuşilor. De aceea, în intensiunea termenului „cal înaripat” regăsim intensiunea termenului „cal”, pe când, intensiunea termenului „câine” îi este incompatibilă. De aceea, prima propoziție este adevărată și a doua este falsă. Prin urmare, o t-propoziție cu referință vidă dobândește valoarea adevărat în măsura în care există operații lingvistice care să conducă la o relație adecvată între intensiunile termenilor componenți. De exemplu, o propoziție precum „Toți f sunt g ”, unde f are extensiunea vidă, este adevărată dacă intensiunea termenului „ g ” este inclusă în intensiunea termenului „ f ”, conform structurii limbajului, și este falsă în altă situație. Analog, t-propoziția cu referință vidă „Nici un f nu este g ” este adevărată dacă din structura limbajului reiese că intensiunile celor doi termeni sunt incompatibile.

După criteriul extensional, t-propozițiile particulare cu referință vidă sunt false indiferent de termenii pe care îi conțin, deoarece cuantificatorul particular presupune existența referinței. Nici de această dată, un asemenea rezultat nu poate fi acceptat, deoarece ar însemna că într-un text de ficțiune nu s-ar justifica utilizarea propozițiilor cuantificate particulare. De pildă, în acest caz, toți extraterestrii ar fi de pe planeta Marte și, totodată, nici un extraterestru nu ar fi de pe planeta Marte și nu ar fi posibil ca unii extraterestri să fie de pe Marte iar alții nu. Criteriul de adevăr trebuie să fie, inclusiv pentru propozițiile particulare cu referință vidă, cel intensional.

Am obținut rezultatul că, dacă o t-propoziție are referință nevidă atunci, adevărul ei este determinat prin criteriul extensional, iar dacă are referință vidă,

valoarea sa de adevăr este intensională²³. Dacă revenim la exemplul lui Aristotel, propoziția „Socrate este bolnav” este falsă nu pentru că nu există Socrate, ci pentru că nu există nici o convenție lingvistică prin care sensul termenului „bolnav” să fie inclus în acela al expresiei „Socrate”. De pildă, dacă prin Socrate am înțelege un „filosof atenian din secolul V î.e.n.” atunci „Socrate este atenian” ar fi adevărată, chiar dacă nu ar fi existat nici un filosof atenian în secolul V î.e.n.

Propozițiile care corespund criteriului intensional sunt adevărate indiferent dacă au referință sau nu. De exemplu, propoziția „Actualul rege al Franței este rege” este adevărată acum, în 2014, așa cum era adevărată și în 1650, când Franța era condusă de un rege. În schimb, „Actualul rege al Franței este chel” a fost adevărată în unele perioade din trecut dar astăzi nu este adevărată deoarece are referința vidă și nu satisface criteriul intensional de adevăr.

Dacă revenim la silogismul *Darapti* de mai sus, premisele sale sunt adevărate deoarece pegașii sunt cai înaripați, dar concluzia sa este falsă pentru că extensiunea termenului „cal” este nevidă, prin urmare, în cazul concluziei, funcționează criteriul extensional când o parte a cailor ar trebui să aibă aripi, ceea ce nu se întâmplă. Prin urmare, silogismul dat este incorect. Asemenea silogisme incorecte pot fi construite în orice mod silogistic; nu există moduri absolute, ci numai *condiționate*. De exemplu, într-un mod *Barbara* putem construi un silogism incorect dacă majora este adevărată extensional, minora are referința vidă, dar este adevărată intensional, iar majorul și minorul au intensiunile incompatibile:

Toți corbii sunt negri.
 Toți corbii albi sunt corbi. (10)
 *Toți corbii albi sunt negri.

În acest silogism, majora este adevărată pentru că nu există corbi care nu sunt negri, minora este adevărată pentru că intensiunea termenului „corbi” este cuprinsă în aceea a termenului „corbi albi” și nu există corbi albi, iar concluzia este falsă pentru că intensiunile subiectului și termenului predicativ sunt incompatibile. De aceea, pentru ca, dintr-un mod silogistic, să se obțină silogisme corecte, trebuie introduse condiții suplimentare privind cel puțin extensiunea termenilor care alcătuiesc silogismul.

După cum am menționat, existența nu poate aparține decât substanțelor²⁴. De aceea, *argumentul ontologic*, deși corect din punct de vedere logic, este trivial sau nerelevant. Dacă la o intensiune aparținând unei alte categorii decât o substanță adăugăm existența prin operații logico-lingvistice nu obținem o extensiune nevidă.

²³ Narița I., *Intensional and Extensional Truth*, „Logos Architekton”, 5, CUP, Cluj Napoca, 2011, p. 61.

²⁴ C. Evangelou, *op. cit.*, p. 60.

Să presupunem că intensiunea f nu este substanță și introducem definiția: $g =_{df} f$ care există. În acest caz, intensiunea g conține condiția de existență. Propoziția $G = „g$ există” este adevărată în orice situație. În cazul în care extensiunea termenului „ g ” este nevidă, atunci propoziția G este adevărată conform criteriului extensional. Dacă „ g ” are o extensiune vidă, propoziția G are referința vidă, prin urmare, i se aplică criteriul intensional când, din nou, G este adevărată. Prin urmare, din adevărul propoziției „ g există” nu se poate trage concluzia că extensiunea termenului „ g ” ar fi nevidă sau că ar exista vreun obiect care să satisfacă intensiunea g . Orice tentativă de a dovedi existența a ceva prin acest procedeu nu are sorți de izbândă.